

**Кикерон, Философски расправи, превод од
латински Љубинка Басотова, Три, Скопје 2003;
446 стр.; 20 см. (Библиотека Сфинга)**

Светлана Кочовска
kocovskas@yahoo.com

Самиот Кикерон во предговорот на списот *За крајностите на доброто и злото*, говори дека и кога лошо би ги превел Платона и Аристотела, сепак би бил заслужен за своите сограѓани што ги пренел овие божествени умови до нив. Ќе преведе само некои места, тогаш кога ќе му се укаже прилика тоа да го направи соодветно и така како што треба (*De finibus bonorum et malorum*, I, 7, 1-8). Ако по Кикероновиот приод кон философијата трагаме ex libris, уште поподробно ќе ја разоткриеме целта што ја имал пред себе: ќе црпам толку и на тој начин од нивните извори, колку што според моето мнение и волја ќе сметам дека е неопходно. (*De officiis*, I, 6, 13-16). Иако, ваквиот приод, во теоријата окарактеризиран како еклектички, предизвикал неговите философски дела да бидат оценувани како неоригинални, површни и дилетантски, сосем е извесно дека тие не претставуваат збир од неповрзани мисли на хеленските философи, туку обид, откако ќе се претстават главните философски школи, со критичност на мислата да се избере најдоброто. Во таа смисла, неговите етички списи не се израз на желбата себе си да се претстави како оригинален мислител, туку се израз на потребата да ја поучи младината.

И покрај тоа што генерално е прифатен ставот дека Кикероновите философски дела се во сенка на говорите и на списите што се однесуваат на говорништвото, кога би суделе според обемот на неговата философска активност, не би добиле таков впечаток: во два наврати принуден да се повлече од политичкиот живот, Кикерон ѝ се посветил на философијата, создавајќи според обем творештво со кое не би можел да се пофали ни оној што целиот свој живот се занимавал со философија. Од првиот период на неговото политичко прогонство потекнуваат списите со философско-политичка содржина – *За државата* (*De re publica*) и *За Законите* (*De legibus*), напишани по углед на истоимените Платоновы дела (Πολιτεία, Νόμοι). Од вториот период потекнуваат списите *Paradoxa stoicorum* (*Парадоксите на стоиците*), изгубениот спис *За утехата* (*De consolatione*), *Хортенсиј* (*Hortensius*), *Академските беседи* (*Academica Priora* и *Academica Posteriora*), *За крајностите на доброто и злото* (*De finibus bonorum et malorum*), *Тускуланските расправи* (*Tusculanae Disputationes*), *За природата на боговите* (*De natura deorum*), *За гатањето* (*De divinatione*), *За судбината* (*De fato*), *Катон Постариот за староста* (*Cato maior de senectute*), *Лајлиј за пријателството* (*Laelius de amicitia*), изгубениот спис *За славата* (*De gloria*) и последниот *За должностите* (*De officiis*). Поголемиот дел од овие списи се од областа на практичната етика, којашто не само што била единствената од сите философски дисциплини којашто можела да допре до практичниот ум на Римјаните, туку и за самиот Кикерон била единствениот начин да и се спротивстави на самотијата до којашто го довела нуждата, а не желбата. (*De officiis*, III, 3, 10).

Пред македонската читателска јавност веќе беше претставен дел од философскиот опус на Кикерон, кога пред дваесетина година проф. Љубинка Басотова ги преведе на македонски јазик списите *За пријателството*, *За староста* и *За презирот кон смртта*, насловени како *Философски расправи*. (Цицерон, Марк Тулиј, *Философски расправи*, Скопје, 1983). Неодамна, во издание на книгоиздателството Три, од печат излегоа списите *За крајностите на доброто и злото* и *Тускуланските расправи*, повторно насловени како *Философски расправи*, и повторно во превод на проф. Љубинка Басотова. Овој настан претставува уште еден значаен чекор напред во преводната литература на македонски јазик на дела од Кикерон, чијшто опус има многу позначајно место во светската книжевност, од она што би можело да се заклучи според тоа колку мал дел од него е преведен на македонски јазик.

Во списокот *За крајностите на доброто и злото*, Кикерон разгледува едно од најомилените прашања во хеленската философија, прашањето *што е целта, што е крајноста, каде се сите норми што се однесуваат на блажено живеење и праведно дејствување, што природата ги следи како врв на посакуваните нешта и што таа одбегнува, како крајно зло*. (*De finibus*, I, 11, 8). Списокот се состои од три одвоени дијалози, во кои се разгледува етиката на трите главни философски школи – епикурејската, стоичката и академско-перипатетичката. Дијалозите се изложени во пет книги. Изложувачите на секоја школа и непосредните учесници во дијалогот се пријатели на Кикерон од помладите денови, а Самиот Кикерон ја има улогата на критичар. Во I книга е претставено епикурејското учење, втората претставува негова критика, во II книга – стоичкото учење, во III – критиката на стоичкото учење и во V книга – академско-перипатетичкото учење за доброто, коешто за самиот Кикерон е најприфатливо.

Со прашањата од областа на практичната етика, Кикерон се занимава и во петте дијалози, наводно водени во неговата вила во Тускул: *За презирот кон смртта* (*De contemptenda morte*), *Како да се поднесува болката* (*De tolerando dolore*), *За ублажување на страдањето* (*De aegritudine lenienda*), *За останатите душевни неспокојства* (*De reliquis animi perturbationibus*) и *Доблеста сама по себе е доволна за среќен живот* (*Ad beate vivendum virtutem se ipsa esse contentam*). Првиот дијалог веќе беше објавен пред дваесетина години, а со објавувањето на останатите четири, се заокружува делото, коешто во традицијата на античката книжевност е познато како *Тускулански расправи*. Насловите на дијалозите се индикативни за нивната содржина: во духот на стоичкото учење на смртта треба да се гледа *како на пристан и прибежиште* (*Tusc. Disp. I, 118, 14*), болката треба да се поднесува трпеливо и со постојано напрегање на духот, страдањата да се ублажат бидејќи не му се својствени на мудрецот, напразни се и залудни, а освен тоа, не произлегуваат од природата, туку од нашиот *суд и мислење* или од *некаков порив за страдање* (*Tusc. Disp. III, 82, 9*), на душевните неспокојства ќе им се спротивставиме ако ѝ се предадеме философијата и единствено мудрите можат да бидат среќни, бидејќи единствено човечко добро е доблеста.

Пред авторот на македонскиот превод, се испречил истиот проблем со кој се соочил и самиот Кикерон, кога се нафатил според своето мнение и волја да пренесе дел од мислите на хеленските философи. Воден од уверувањето дека според можностите латинскиот е дури и побогат од грчкиот, како и од ставот дека новите теми во јазикот наложуваат создавање на нови зборови, создал философски јазик кој опстојувал не само кај неговиот најголем следбеник, Сенека, туку дел од него опстојува и до денес. Иако често пати ја преминувал перифразата и за грчките зборови во различни

ситуации нудел различни преводни решенија, неговите заслуги во создавањето на латинскиот философски јазик се огромни. Проф. Љубинка Басотова, благодарение на своето долгогодишно искуство во преводната пракса, не само што успешно ги надминала вообичаените проблеми со кои се соочува преведувачот на дело од класичен јазик, туку и за клучните философски термини во изворниот текст понудила решенија во духот на нашата јазична традиција. Анализата на преводните решенија е отежната од пагинацијата, неидентична со пагинацијата на изданието користено при изработката на преводот. На некои места издвојувањето во заграда на изворните латински зборови веднаш зад понудениот превод ја олеснува оваа состојба. Со оглед на сложеноста на постапката и на неможноста во оваа прилика да се разгледуваат сите преводни решенија, укажуваме само на некои од нив. Во секој случај, систематската анализа на сите преводни решенија може да биде предмет на некое поопсежно иследување.

За пофалба е тенденцијата на авторот на преводот да ги избегне интернационализмите, пред сè латинизмите, при што би се довел во ситуација изворниот латински текст да го пренесува со зборови повторно од латинска провениенција, што е често случај во преводите на дела од класични автори. Евидентна е колебливоста во однос на преводот на клучниот збор *finis*. *Finis* се преведува наместа како цел (крајна цел), наместа како граница, наместа како крајност. Оваа колебливост укажува на свеста на преведувачот за повеќезначноста на *finis*, којшто не само што не може, туку не ни смее да се сфати еднозначно. Со оглед на тоа што Кикерон нагласува дека *finis* е латински превод на хеленското *τέλος*, *finis bonorum* го сфаќа како нешто коешто природата го следи како врв на посакуваните нешта (*De finibus*, I, 11, 8), врв во смисла на крајна, совршена цел. Во таа смисла, *finis bonorum*, според Кикерон, на философско рамниште се изедначува со *summum bonum* (врвно добро), а *finis malorum* со *summum malum* (врвно зло): *Бидејќи тоа е врвно, последно или крајно добро (што Грците го нарекуваат τέλος) ... (De finibus, I, 42, 7)*. Очигледна е и Кикероновата колебливост при преводот на *τέλος*: *она што Грците го нарекуваат τέλος, го нарекувам час крајна (extremum), час последна (ultimum), час врвна (summum) цел, а би можело наместо крајна и последна, да се каже само цел, кога оваа крајна цел значи да се живее во согласност и сообразно со природата, нужно следи дека сите мудри луѓе секогаш живеат среќно, совршено и блажено, дека ништо не им пречи, ништо не ги ограничува и ништо не им недостасува. (De finibus, III, 26, 2)*. Овие Кикеронови зборови на некој начин го оправдуваат преводното решение *крајност* во насловот на списот, и на сите други места кадешто се јавува во текстот, особено кадешто по него следи генитивот *bonorum/malorum*. За пофалба се преводните решенија на *honestum*, *i, n., honestus adi., honestas, atis, f.* и на *honeste adv.*, кои во преводната литература многу често се предаваат како морално добро/морална исправност/морална вредност, морален/морално исправен, морал/морална исправност/морална вредност, и морално/морално исправно. Авторот на македонскиот превод ја напуштил традицијата изведенките од *honor, oris m.* (чест, почит, почест, уважување) да го преведува со латинизмите морален и морал, кои потекнуваат од *moralis*, *e adi.* и *moralitas, atis f.* и одбрал преводно решение, коешто ќе укажува на нивната врска со именката од којашто потекнуваат – честитост, честит, честито. Иако, честит и честито во речникот на македонскиот јазик се врзуваат за среќен (именден, празник), архаизмот честит (на пример – честит царе, честита царице) сосем го оправдува ваквото преводно решение. Во секој случај, тоа е многу поприфатливо од латинизмите морал, морален и морално. Во иста смисла, и *turpis*

adi., *turpitude*, *inis*, *f.*, *turpe adv.* и *turpiter adv.*, кои често се предаваат како неморален, неморал и неморално, тука се преведуваат како срамен/бесрамен, бесрамност/срамотно дело, срамно/бесрамно.

Покрај забелешките изработени од авторот на преводот, неодминливи при превод на дело од класичен јазик, ова издание содржи и поговор од проф. Кирил Темков - *Бесмртната етичка моќ на Кикероновите дијалози*, кој нуди исцрни податоци релевантни не само за рецепцијата на делото, туку и за местото и улогата на етиката и во другите Кикеронови дела.